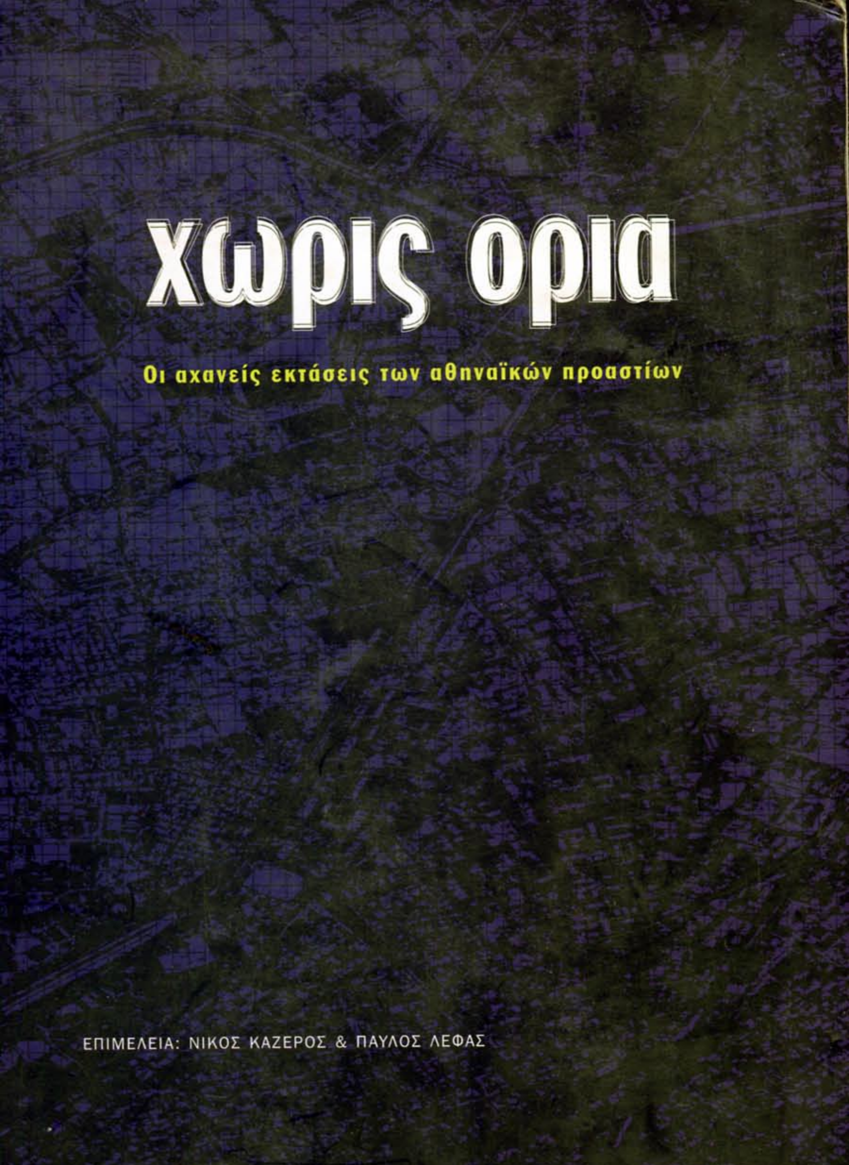

χωρις ορια

Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΕΡΟΣ & ΠΑΥΛΟΣ ΛΕΦΑΣ

Νίκος Καζέρος - Παύλος Λέφας (επιμ.)
Χωρίς όρια
Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ / ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Κυκλοφόρησε τον Απρίλιο του 2003 από τις
Εκδόσεις futura - Μιχάλης Παπαρούνης
Κ. Δεληγιάννη 6α - 106 83 Αθήνα
Τηλ. & φαξ: 210 88 43 053
e-mail: futura@ath.forthnet.gr

Επιμέλεια έκδοσης: Μιχάλης Παπαρούνης
Σχεδίαση εξωφύλλου: Βασίλης Σωτηρίου

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με αφορμή την έκθεση/workshop «Suburbia: Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων» που έγινε στο Αθηναϊκό Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης «Σταθμός Άλφα» από 23 Νοεμβρίου 2002 έως 1 Μαρτίου 2003 με την ενίσχυση του Αρχιτεκτονικού Δικτύου του Υπουργείου Πολιτισμού.

© 2003 για τα κείμενα οι συγγραφείς

για τις εικόνες οι δημιουργοί

ISBN 960-7980-53-0

Περιεχόμενα

Νίκος Καζέρος - Παύλος Λέφας
Πρόλογος 13

Η φύση του προαστίου

Παύλος Λέφας
Υπάρχουν ακόμη προάστια; 17

Νίκος Αναστασόπουλος
Time Capsules 25

Βάνα Τεντοκάλη - Ήβη Δόβα
Προ-άστιο ή παρα-άστιο; 31

Μαρία Κόντη
Μεσόγεια: α-μήχανη περιοχή - το ψηφιακό τοπίο 43

Μαρία Θεοδώρου
Suburbia boredom: Το ανιαρό παρόν της σύγχρονης πόλης 51

Νάγια Γιακουμάκη
Celebrations 55

Βαρβάρα Παπαδοπούλου
Για μια ανατομία του προαστίου 59

Ράνια Καραμούζη
Αναμένοντας τα προάστια 67

Ιωσήφ Στεφάνου
Το άστυ και το προάστιο 73

as11
11΄: Ταξίδι στις λεωφόρους Μεσογείων και Μαραθώνος 83

Παύλος Λέφας
Το κτίριο στη σύγχρονη, αχανή πόλη 95

Πάνος Κούρος
www.mnemeden.org 101

Κώστας Ντάφλος
Από το αστικό τοπίο στο προαστικό.
Συνέχεια, ασυνέχεια και συνοριακές γραμμές 107

Νίκος Καζέρος
Σε απόσταση 115

Γιάννης Χατζηγώγας
Προαστιακές κατοικίες made in Greece 121

Γιάννης Θεοδωρόπουλος
Greek Party 125

Γιώργος Τζιρτζιλάκης
Suburborama. Συναρμογές της διάχυτης πόλης 131

Δέσποινα Σεβαστή
Φούγκα / Υπόγεια μονοπάτια 157

Οι τόποι

Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη
Τα προάστια της Αθήνας τον 19ο αιώνα 167

Σπύρος Παπαδόπουλος
Μαρούσι: Suburbium 2002 175

Δημήτρης Ρηγόπουλος
Το παζλ της νέας Αθήνας 179

Ρέα Βαλντέν
Σπασμένος ύμνος 189

Κώστας Μωραΐτης
Σχόλια για την περιφέρεια των προαστίων
και τις ασυνέχειες της πόλης 193

Λάμπρος Στεμνής
Ηλεκτρονικό προαστιακό τοπίο 197

Νίκος Βατόπουλος
Γλυφάδα: ένα θέρετρο που έγινε κέντρο 201

Μιχάλης Ζαχαρίας, Ηλίας Κοέν, Μαρία Λιανού,
Πάνος Ξενάκης, Γεωργία Χατζηβασιλειάδη
Παλαιό Ψυχικό - Μπουρνάζι 205

Πάνος Τότσικας
Η Αθήνα σκαρφαλώνει στον Υμηττό:
η περίπτωση της Ηλιούπολης 211

Μάντυ Αλμπάνη
Η Ηλιούπολη και τα ιερά τέρατα
(σημειώσεις για τα δημόσια μνημεία ενός αθηναϊκού προαστείου) 219

Παναγιώτης Τουρνικιώτης
Τα βόρεια προάστια δεν υπάρχουν 227

Σοφία Σιμάκη

Dogvile 231

Νίκος Καζέρος
Στη θέα των «πόλεων» της Αθήνας 235

Άννα Τσουλούφη-Λάγιου
Το ποτάμι 241

Θανάσης Μουτσόπουλος
Οι λεωφόροι της ευτυχίας 247

Θανάσης Χονδρός - Αλεξάνδρα Κατσιάνη
Ασφαλείς στα προάστια 265

Ζήσης Κοτιώνης
Από την χερσαία πόλη των Αθηνών στην παράκτια μητρόπολη της Αττικής 271

Δήμητρα Κατσώτα
Transitional Urban Interstice - Άνω Λιόσια, Αθήνα 279

Οι τόποι και οι άνθρωποι

Πολύδωρος Καρυοφύλλης
Τα προάστια ως νέα πεδία μάχης 291

Ελένη Τζιρτζιλάκη
Εκ-τοπισμένοι/ες 299

Κωστής Βελώνης
Οι συνήθειες του διασκεδάζειν των νέων τα βράδυα στην περιφέρεια της Αθήνας 307

Βικτωρία-Ζαΐρα Καρβούνη
Ενδείξεις 313

Φίλιππος Ωραιόπουλος
Το προάστιο μέσα από την προσωπική μαρτυρία 321

Λάμπρος Στεμνής
Συνεντεύξεις με κατοίκους της Λούτσας 331

Ελένη Τζιρτζιλάκη
**Μια διεύθυνση στα όρια της πόλης.
Εμπειρίες νομαδισμού στα προάστια** 335

Άννα Βαρούχα
...Talking 341

Φοίβη Γιαννίση
«Στη θάλασσα, μύστες!» 343

Χαρίκλεια Χάρη
**NoMAD (Non Metropolitan Areas Data) 2:
μικτές χρήσεις κατοίκησης και εργασίας** 347

Θανάσης Μουτσόπουλος
**Η άνοδος και η πτώση των νέων αποικιών.
Οι πολιτισμοί των προαστίων** 353

Ροσίνα Μπαλτατζή
Life style 369

Βιογραφικά σημειώματα 373

Πρόλογος

Το *Χωρίς όρια: Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων* είναι ένα βιβλίο για τη σύγχρονη κατάσταση της πόλης της Αθήνας.

Ο συνεχής μετασχηματισμός της πόλης, όπως αυτός εκδηλώνεται με μεταμορφώσεις στο αστικό τοπίο της, με συμπυκνώσεις ή διασπορές δραστηριοτήτων στο χώρο, με την εμφάνιση ή την ενδυνάμωση περιφερειακών κέντρων, με τις συνεχείς μεταθέσεις των ορίων του ιδιωτικού και του δημόσιου, με την ασαφή σχέση του κτισμένου με το άκτιστο, με την ανάπτυξη νέων ή τη μεταφορά πολιτιστικών προτύπων από το εσωτερικό ή το εξωτερικό είναι ένα μείζον πολιτιστικό φαινόμενο που αξίζει την προσοχή μας.

Βασικός μοχλός αυτού του μετασχηματισμού είναι η ανάπτυξη των περιφερειακών περιοχών της Αθήνας. Η δυναμική που αναπτύσσουν, επιδρά καθοριστικά και άμεσα στη διαμόρφωση του τοπίου ολόκληρης της πόλης. Η μελέτη τους αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση στη διατύπωση ενός λόγου για τα «αθηναϊκά προάστια».

Ο όρος *προάστιο* δεν εκλαμβάνεται ως δεδομένος. Η συνεχής επέκταση της πόλης δεν αποτελεί αναγκαία συνθήκη για τον χαρακτηρισμό των νέων περιοχών ως προαστιακών. ΄Ετσι επιχειρείται να δοθεί απάντηση στο ερώτημα τι μπορεί να αντιστοιχιστεί στον όρο προάστιο της Αθήνας και να περιγραφεί ο χαρακτήρας αυτής της ενδιαφέρουσας αλλά φευγαλέας πραγματικότητας που συνεχώς αναδημιουργείται.

Οι απαντήσεις δίνονται μέσα από κείμενα και οπτικά δοκίμια, τα οποία διατυπώνουν, έμμεσα ή άμεσα, τα ερωτήματα: Τι είναι τα αθηναϊκά προάστια; Πρόκειται για τις περιοχές εκείνες που θέλουν να εμφανίζονται αυτόνομες, θέτουν σε αμφισβήτηση την ισχύ του μητροπολιτικού κέντρου, τη νομιμότητα της υπεροχής του, είναι περιοχές της ετερότητας, είναι τμήματα της πόλης που υπονομεύουν και αναιρούν την οργάνωσή της; Υπάρχει λόγος να αναφερόμαστε σε αυτές και γιατί;

Τέλος το υλικό του βιβλίου είναι το αποτέλεσμα συχνών συναντήσεων και

συζητήσεων εικαστικών, βίντεο καλλιτεχνών, αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, συγγραφέων, κοινωνιολόγων, φιλοσόφων, οι οποίοι/ες επιχείρησαν να σκιαγραφήσουν το φαινόμενο του αθηναϊκού προαστίου.

Οι επιμελητές
Νίκος Καζέρος, Παύλος Λέφας

Το ποτάμι

Άννα Τσουλούφη-Λάγιου

[Βίντεο διάρκειας 6΄ περίπου]

Κηφισσός ποταμός. Το όριο-πύλη από το άστυ στα δυτικά προάστια. Κατά μήκος του διαμορφώνεται μια «παράφωνη» κοινωνική δομή, οικοδομείται μια «παράφωνη» αρχιτεκτονική.

Κατά τη διάρκεια μιας χαμηλής πτήσης, ένας «αθώος» παρατηρητής σαρώνει οπτικά τον χώρο, αποτυπώνοντας τις μορφές σε εικόνες.

Οι μορφές προβαλλόμενες αλεπάλληλα, μεταμορφώνονται σε ταυτόσημα αντικείμενα. Λάμπουν στιγμιαία, χάνοντας τη θέση τους μέσα στον χρόνο. Κάνουν τα «επιφάνειά» τους, αποθεώνονται. Οι εικόνες τους συναθροίζονται, αποκτούν μια ενιαία ταυτότητα.

Ο ιλιγγιώδης επαναλαμβανόμενος ρυθμός της προβολής μοιάζει με τον καταιγιστικό ρυθμό της αισθητικής αλλαγής που συντελείται.

Ο ενοποιημένος κύκλος εικόνων καταδεικνύει ένα χαρακτηριστικό δείγμα-γονίδιο του τακτικού μεταβαλλόμενου χάους των προαστίων.

ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ

ΕΜΠΟΡΙΑ - ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ

HPA
Levi's Stores

ALTER
ALTER

NewLook
fashion for men

Βιογραφικά σημειώματα

Μάντυ Αλμπάνη Εικαστικός. Εδώ και πολλά χρόνια μένει σ' ένα τυπικό, κατά τη γνώμη της, προάστιο των νοτιοανατολικών περιοχών της Αθήνας. Έχει συμμετάσχει σε ομαδικές εκθέσεις, όπως: (2001) «Μ. Αλμπάνη, Γ. Δεσύλλα, Γ. Μουρίκη, Μ. Σαρρή», πολιτιστικό στέκι Α.Π. «Διάβαση», Αθήνα. «Cheap Art 2001», γκαλερί a.antonopoulou.art, Αθήνα. «37-58°Β/23-3°Α, έκθεση μιας νύχτας», λόφος Φιλοπάππου, Αθήνα. «Έλληνες και μετανάστες καλλιτέχνες για έναν κόσμο χωρίς διακρίσεις», Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ, πάρκο Ιλισίων, Αθήνα. «Cheap Art », «Μύλος», Θεσσαλονίκη. «Επτά Νέοι Καλλιτέχνες», Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου, κτίριο Σπήρερ, Βόλος. «Απόφοιτοι 2000», ΑΣΚΤ, «Το εργοστάσιο», Αθήνα. (2000) «2000 Κονσέρβες: Ζωγραφική, Γλυπτική, Multimedia», «Το Λιθογραφείο της Οδού Πειραιώς», Αθήνα.

Νίκος Αναστασόπουλος Γεννήθηκε το 1959 στην Αθήνα. Σπούδασε Αρχιτεκτονική στο Ε.Μ.Π. από όπου αποφοίτησε το 1982. M. Arch, Yale University. (Υπότροφος Ιδρύματος Α. Ωνάσης). Διδάσκει αρχιτεκτονική στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας. Επίσης έχει διδάξει στο Parsons School of Design/ The New School for Social Research και στο Pratt Institute, Manhattan. Από το 1996 διατηρεί γραφείο στην Αθήνα με θέματα που περιλαμβάνουν κατοικίες, κτίριο γραφείων, Μουσείο και οικολογικό κέντρο, ενώ στο παρελθόν έχει δουλέψει ως αρχιτέκτων στην Νέα Υόρκη (1985-1994). Τα πεδία ενδιαφέροντος και έρευνας ως υποψήφιου διδάκτορα αφορούν την Βιώσιμη Ανάπτυξη και την Αρχιτεκτονική, τις διαδικασίες σχεδιασμού και τις σύγχρονες τεχνολογίες.

as11 (Αντώνης Σπφάκης) Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1970. Πειραματίζεται και επεξεργάζεται τον ήχο από το 1999. Η δισκογραφία του περιλαμβάνει 3 έργα, τα «00:00» (CD) (2000), 5.000NWR (mCD) (2001) και «New CD out Now!» (mCD) (2002) (Antifrost) ενώ έχει συμμετάσχει και στις συλλογές «Phonography Vol.1» (CDR) (2001) και «ELECTROGRAPH» (mCD) (2002). Στο φεστιβάλ ELECTROGRAPH 02 συμμετείχε με την εγκατάσταση «Monotheism»

Ρέα Βαλντέν Γεννήθηκε στο Παρίσι το 1976. Δίπλωμα Αρχιτέκτονα-Μηχανικού (Α.Π.Θ.). Master στη Φιλοσοφία της Γλώσσας (Cardiff). Υποψήφια Διδάκτωρ στη Φιλοσοφία. Έχει παρακολουθήσει σεμινάρια Συγγραφής Σεναρίου, Θεωρίας Κινηματογράφου, Σημειωτικής της Εικόνας, Σημειωτι-

---

Ελένη Τζιρτζιλάκη Σπούδασε αρχιτεκτονική στη Φλωρεντία και στη συνέχεια περιπλανήθηκε στη Ρώμη, στο Παρίσι, στη Λισαβώνα. Ασχολείται με ζητήματα πόλης και αστικού νομαδισμού. Με την Ιωάννα Θεοχαροπούλου και τη Λένα Τζιώρα οργάνωσαν δύο σεμινάρια με θέμα «Οι εγκαταλειμμένες περιοχές και ο μετασχηματισμός τους». Σε συνεργασία με τον Νίκο Καζέρο έχει πραγματοποιήσει το ερευνητικό πρόγραμμα που αφορά την εγκαταλειμμένη βιομηχανική περιοχή του Πειραιά και το βίντεο *Περιπλάνηση 2*. Έχει αρχιτεκτονικό γραφείο στου Ψυρρή από το 1997. Μετέχει στην ομάδα που πήρε το Α΄ βραβείο στον διαγωνισμό της πλ. Μοναστηρακίου. Διδάσκει στην Α.Κ.Τ.Ο. το μάθημα της Επανάχρησης Χώρων. Ανήκει στην ομάδα δράσεων στην Αθήνα Αστικό Κενό. Η διδακτορική της διατριβή έχει θέμα «Αστικός Νομαδισμός, Εκ-τοπισμός. Οι νομάδες των πόλεων και η κατοίκηση».

Παναγιώτης Τουρνικιώτης Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1955 και σπούδασε αρχιτεκτονική στο Ε.Μ.Π. Συνέχισε στο Παρίσι, σε σχολές αρχιτεκτονικής, φιλοσοφίας, πολεοδομίας και γεωγραφίας. Έχει δημοσιεύσει μια μονογραφία για τον αυστριακό αρχιτέκτονα Adolf Loos και ένα δοκίμιο με τίτλο *Ιστοριογραφία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής*. Έχει επιμεληθεί έναν τόμο δοκιμίων με τίτλο *Ο Παρθενώνας και η ακτινοβολία του στα νεώτερα χρόνια*. Από το 1991 διδάσκει θεωρία της αρχιτεκτονικής στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π.

Πάνος Τότσικας Γεννήθηκε στη Λειβαδιά Βοιωτίας το 1946. Σπούδασε Πολιτικές - Κοινωνικές επιστήμες στην Αθήνα, και Αρχιτεκτονική - Πολεοδομία στο Παρίσι. Έχει συμμετάσχει σε ομάδες εκπόνησης πολεοδομικών μελετών, αναπτυξιακών προγραμμάτων και μελετών προστασίας και ανάδειξης περιοχών τουριστικού ενδιαφέροντος. Συνεργάζεται και αρθρογραφεί σε διάφορα έντυπα, και συμμετέχει σε φορείς πολιτών που ασχολούνται με ζητήματα του αστικού χώρου και του φυσικού περιβάλλοντος.

Άννα Τσουλούφη-Λάγιου Γεννήθηκε στην Αθήνα, 1971. Το 1997 σπουδάζει σχέδιο και γλυπτική στην Α.Σ.Κ.Τ, στο εργαστήριο του Γ. Λάππα, καθώς επίσης και φωτογραφία στο εργαστήριο του Μ. Μπαμπούση. Παράλληλα μελέτησε ψηφιακή κινούμενη εικόνα και ψηφιακές μορφές τέχνης σε home studio. Συμμετοχές σε ομαδικές εκθέσεις: (2001) Έκθεση φοιτητών Erasmus, DAAD Institut Βόννη. Έκθεση-happening «37-58°B/23-43°A», λόφος Φιλοπάππου, Αθήνα. (2002) «Πολιτιστική Ολυμπιάδα», Ζάκυνθος. «9ος Διεθνής Μήνας Φωτογραφίας», Αθήνα.

Χαρίκλεια Χάρη Αρχιτέκτων. Γεννήθηκε στην Αθήνα (1970) όπου ζεί και εργάζεται. Από το 2000 ασχολείται με το NoMAD (Non Metropolitan Areas Data), μία μελέτη εν εξελίξει.

Γεωργία Χατζηβασιλειάδη Γεννήθηκε το 1976 στον Πειραιά. Σπούδασε ζωγραφική και σκηνογραφία με καθηγητές τον Δ. Μυταρά και τον Γ. Ζιάκα. Αποφοίτησε με άριστα το 2000. Παρακολούθησε μαθήματα στο Τμήμα Εικόνας και Ήχου στη Βασιλική Ακαδημία Καλών Τεχνών της Χάγης με την υποτροφία Erasmus (1999). Σπουδάζει στο Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα της Α.Σ.Κ.Τ. και του Πανεπιστημίου Πατρών «Ψηφιακές Μορφές Τέχνης». Το 2001 έκανε ατομική έκθεση στην

Το Χωρίς όρια: Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων είναι ένα βιβλίο για τη σύγχρονη κατάσταση της πόλης της Αθήνας. Ο συνεχής μετασχηματισμός της πόλης, όπως αυτός εκδηλώνεται με μεταμορφώσεις στο αστικό τοπίο της, είναι ένα μείζον πολιτιστικό φαινόμενο που αξίζει την προσοχή μας. Το υλικό του βιβλίου αυτού είναι το αποτέλεσμα συχνών συναντήσεων και συζητήσεων εικαστικών, βίντεο καλλιτεχνών, αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, συγγραφέων, κοινωνιολόγων, φιλοσόφων, οι οποίοι/ες επιχείρησαν να σκιαγραφήσουν το φαινόμενο του αθηναϊκού προαστίου. Οι διάφορες όψεις του φαινομένου καταγράφονται μέσα από κείμενα και οπτικά δοκίμια, τα οποία διατυπώνουν, έμμεσα ή άμεσα, τα ερωτήματα: Τι είναι τα αθηναϊκά προάστια; Πρόκειται για τις περιοχές εκείνες που θέλουν να εμφανίζονται αυτόνομες, θέτουν σε αμφισβήτηση την ισχύ του μητροπολιτικού κέντρου, τη νομιμότητα της υπεροχής του, είναι περιοχές της ετερότητας, είναι τμήματα της πόλης που υπονομεύουν και αναιρούν την οργάνωσή της; Υπάρχει λόγος να αναφερόμαστε σε αυτές και γιατί;

ISBN 960-7980-53-0